

1-SINFLARDA YOZMA KICHIK HARFLARNI VA YOZMA BOSH HARFLARNI GURUHLARGA BO'LISH

Usmonova Odinaxon Sobirovna

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosida 26 ta harf va 3 ta harf birikmasi mavjud. Bu harflar turli xil katta va kichik yozma va bosma shakllarga ega. Yozma harflar quyidagi xususiyatlarga ega. Harflar bosmasdan yozishga mo'ljallangan;

O'zbek alifbosidagi harflar yozilishiga ko'ra quyidagi guruhlarga ajratiladi.

Yozma kichik harflar:

1. Ikki chizig' oralig'iga yoziladigan harflar:

a, e, i, m, n, o, r, s, u, v, x, o', sh, ch.

2. Ikki chizig'ning yuqorisiga ko'tarilib yoziladigan harflar:

b, d, k, l, t, h.

3. Chiziqdan pastga tushib yoziladigan harflar:

g, q, j, p, y, g', ng.

4. chiziqdan yuqori va pastga tushurilib yoziladigan harflar:f.

Yozma bosh harflarning hammasi chiziqdan yuqorida yoziladi.

Yozma kichik harflar tutashtirilishiga ko'ra 3 guruhga bo'linadi.

1. Yuqori kesishishdan tutashtiriladi: o, o', v

2. Pastki kesishishdan tutashtiriladi: a, d, e

3. O'rta qismidan kesishishdan tutashtiriladi: b, f, g, j

Yozma bosh harflar tutashtirilishiga ko'ra 2 guruhga bo'linadi.

1. Tutashtiruvchi unsurli bosh harflar

2. Tutashtiruvchi unsursiz bosh harflar

Yozma kichik va bosh harflarning qator oralig'ining qayeridan boshlanib yozilishiga ko'ra 2 guruhga bo'linadi.

1. Qator oralig'ining ustki chizig'idan boshlanib yoziladigan harflar.

2. Qator oralig'ining ostki chizig'idan boshlanib yoziladigan harflar.

Kichik yozma harflar o'z navbatida 2 guruhga bo'linadi.

a) qator oralig'ining ustki ustki chizig'idan boshlanadigan harflar.

i, j, m, n, p, t, u, v, y, ng.

b) qator oralig'ining ustki chizig'ining pastidan boshlab yoziladigan harflar.

a, g, o, q, r, s, x, z, g', o', sh, ch, b, d, e, h, k, l

Bosh yozma harflar esa quyidagi guruhlarga bo'linadi:

Yuqoridan boshlab yoziladigan harflar:

B, D, E, F, G, H, J, K, O', I, O, P, Q, R, S, T, U, V, Z, Y, Z, G', SH, CH,

Pastdan boshlab yoziladigan harflar:

A, I, M, N

Hozirgi alifbodagi harflarni quyidagi unsurlari asosida guruhlash mumkin

- y g g' j
- b f h k l
- m n v k
- - a r u y
- - a q g o' g' ch E
- - n m i
- - t d U M
- - R F B T P
- - J H K Y G G'
- - x

p

Kichik harflar va ularning tutashtirilishi. Alifbodagi harflar yozilish shakliga ko'ra

- a r u y
- n m i
- t d U M
- R F B T P

Yozma harflar, odatda, qo'lda yoziladi, bosma harflar esa, asosan, yozuvga oid texnika vositasida, shuningdek, qo'lda ham ifodalanadi.

Kichik va bosh bosma harflar rasmiy ma'qullangan shaklda bir-biriga tutashtirilmay, tik yoziladi. Yozma harflar esa o'ng tomonga 75 -80 daraja qiya qilib tutashtirib yoziladi. Kichik harflar o'ng va chap tomonidan, bosh harflar esa o'zidan keyingi harf bilan tutashadi.

So'zda yozma harflar bir-biri bilan tutashtirilib, bir butunlik zanjir hosil qiladi. Ammo bu zanjir so'zlarda imlo belgilari (tutuq, kochish belgilari, chiziqcha) bolgan o'rinlarda uziladi, qol harakati to'xtab, belgilar qo'yilgandan keyin harakat davom etadi.

Mazkur belgilarni so'zni yozish jarayonida qo'yib borish, harflarning ustiga qo'yiladigan ishorani esa so'zni yozib bo'lgandan keyin, uni o'qib turib qo'yish tavsiya qilinadi.

Yozma bosh harflarda qo'l harakati kichik harflarni yozishga nisbatan ko'proq uziladi: ayrim harflarga unsurlari qo'shiladi va hokazo.

Lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosidagi yozma kichik va bosh harflar yozuvda bir-biri bilan tutashtirilishi jihatidan ikki guruhga ajratiladi:

- tarkibida tutashtiruvchi unsuri bo'lgan harflar;

- tutashtiruvchi unsuri bo'lmagan harflar (Bunday harflarga tutashtiruvchi unsur yozuv jarayonida qo'shiladi).

Tutashtiruvchi unsurli kichik harflar o'zidan keyingi harf bilan qayeridan tutashtirilishiga kora uch guruhga bolinadi:

a) ustki qismidan tutashtiriladigan harflar: o, o', v (bunday ikki chiziq (asosiy chiziqlar) orasiga yoziladigan harflarning bo'yi 4 mm f,g, j, p, y, g, ng, eni 3 mm bo'ladi);

b) o'rta qismidan tutashtiriladigan harflar: b, (ikki chiziqdan yuqoriga ko'tarilib yoziladigan harflaming bo'yi 8 mm, pastga tushadiganlari 7 mm, f ning bo'yi esa 11 mm bo'ladi).

v) ostki qismidan tutashtiriladigan harflar:

a, d,e, k, i, h, l, m, n, r, t, u, x, z, sh, ch; g,j,p,q,g', y,q,ng.

Harflarni tutashtirib yozish deyilganda, odatda, kichik va bosh harflarning o'zidan keyingi harfga - o'ng tomonidagi harfga tutashtirilishi nazarda tutiladi. Aslida esa harflar yozuvda har ikki tomonidan ham tutashadi. Bunga erishish uchun, ayniqsa, kichik harflarni shakllantirishda chizilgan chiziq ustidan qol harakatini davom ettirib, tutashuvchi nuqttagacha olib borish kerak boladi. Quyida bu ishlar qanday amalga oshirilishi togrisida to'xtalamiz.

1. Ostki qismidan tutashtiriladigan harflar o'zidan oldingi va keyingi harflar bilan (bundan z, r, x, s mustasno) quyidagicha tutashtiriladi, misollar:

ma, tni, me, mu, ek, el, lekin, gul, jiyda, yil, g 'alla, tenglik

2. Unli harflar o'zidan keyingi, z, r, x, s harflarining yuqori qismiga tutashtiriladi; tutashtirish jarayonida z, r harflarining yuqori qismida tugunchak hosil qilinadi:

azim, iz, ez, uz, oz, o 'z, ari, iri, erka, or, ur, o 'ra, xo 'roz

Mazkur harflarni s bilan tutashtirishda tutashuvchi harfning unsuri bilan s ning yuqori qismi tutashtirilib, so'ng uning etak qismi chiziladi: asta, is, usta, es; os, o 's, asta.

3. q,o',v harflari- yuqori qismidan tutashtiriladigan harflar o'zaro hamda o'zidan keyinga ostki qismidan tutashtiriladigan harflarning ustki qismidan tutashtiriladi: ovoz, ana, ovchi, ovora, omad, o'sma, oila, ojiz, o'gil, o'q, oy, oppoq.

4. q, o', v harflari ikki chiziq yuqorisiga ko'tarilib yoziladigan harflardan oldin kelganda bu harflarning o'rtasiga tushtiriladi: odam, ohu, okean, olmoq, o't, obbo, ofarin

5. v dan oldin a, i, e, u harflari kelganda v ning ostki qismiga tutashtiriladi, misollar: avval, evi bilan, uvol; q, o' harflari esa yuqori qismiga tutashtiriladi: ov, ovcharka

Harfni ko'rish - o'qishda avval uning yuqori qismiga ko'z tushadi. Ana shu holni e'tiborga olib, harflami tutashtirishda imkoniyat bo'lgan o'rinlarda ularning yuqori qismidan emas, ostki qismidan tutashtirishga, harfning yuqori qismida chiziqchalarning imkoniyat bor darajada oz bo'lishiga ham e'tibor berish zarur.

Bosh harflarning tutashtirilishi.Yozma bosh harflarning bo'yi 8 mm bo'lib, ular o'zidan keyingi kichik harflar bilan tutashtiriladi.

Bosh harflar o'z tarkibida tutashtiruvchi unsuri bor yoki yoqligiga ko'ra ikki guruhga bolinadi:

tutashtiruvchi unsurli bosh harflar;

tutashtiruvchi unsursiz bosh harflar. (Tutashtiruvchi unsursiz bosh harflarga yozish vaqtida unsur qo'shiladi).

Tutashtiruvchi unsurli bosh harflar, ar: A E, G, H, L, J, L, I, M, Q, R, U, X, Y, Z, E, Sh, Ch (ng harf birikmasining yozma bosh shakli o'zbekcha so'zlarda qollanmaydi: bu tovush bilan so'z boshlanmaydi, ba'zi chet so'zlarda ikki mustaqil fonemani bildiradi: Ngiliy);

Tutashtiruvchi unsursiz bosh harflar:

B, D, F, N, O, P, S, T, V, O'

Bosh harflar qaeridan tutashtirilishiga ko'ra ikki turga bolinadi:

o'rta qismidan tutashtiriladigan bosh harflar:

A, L, Y, J, G, G' - pastki qismidan tutashtiriladigan bosh harflar:

E, B, D, F, H, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, X, Z, O', Sh, Ch

1. O'rta qismidan tutashtiriladigan bosh harflar o'zidan keyingi ikki chiziq orasiga yoziladigan harflarning ustki qismidan tutashtiriladi, misollar:

Anzirat, Iso, Yulduz, Gulnoz, G'ulom

Bu harflar ikki chiziqning yuqorisiga ko'tariladigan harflarning o'rtasiga tutashtiriladi:

Akbar, Ilyos, Ikrom, Adham, Abdulla, Idriz, Alixon, Ahmad, Abdullayev, Afandi

O'rta qismidan tutashtiriladigan harflar z, r, x, s harflarining chap tomonidagi chiziqqa tutashtiriladi:

Aziza, Arofat, Izzat, Asom, Islom

2. Ostki qismidan tutashtiriladigan bosh harflar ikki chiziq orasiga yoziladigan harflarning ostki qismidan tutashtiriladi:

Omon, Vasila, Hakim, Tohir, Kamol, Lobar, Muhiddin, Qumri, Rahima, Ulfat, Xadicha, Bobur, Dilbar, Farhod, Nafisa, Olimjon, Po'lat, Sobir, O'lmas, Zayniddin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ashrapova T. va b. Ona tili metodikasi. Toshkent, «O'qituvchi», 1984.
2. Azizov O. Tilshunoslikka kirish. T., «O'qituvchi», 1963.